

כריסטופר בארינגטון-לי

קיימות ושלומות: סינרגיה מאושרת

תקציר

מדע "האושר" החדש משנה מן היסוד את יכולתנו למדוד קידמה חברתית. מחקרים הראו כי גורמים כגון יחסים משמעותיים ותחושת שייכות ותכלית בחיים הם חיוניים לשלומות (well-being) האנושית. ואכן, גורמים אלה תורמים לשלומות אף יותר מהכנסה. החברות המאושרות ביותר מטפחות כבוד לכל אדם, בין היתר באמצעות השקעות אדירות בטובין ציבוריים ובגישה הוליסטית לחינוך.

המחקרים המתכנסים לגוף ידע זה מצביעים על כך ששלומות וקיימות אקולוגית, שתי מטרות שנתפסות לעתים כסותרות, הן למעשה מטרות משלימות. הדגשת הגורמים החברתיים של שלומות מנוגדת להתמקדות המקובלת בצמיחה כלכלית והיא מטפחת את הגישות וההתנהגויות התומכות במרקם החברתי שבתורן נחוצות כדי לחיות באיזון טוב יותר עם הטבע. למרבה המזל, חידושים טכנולוגיים מן התקופה האחרונה, שהופכים את הידע ואת יכולות הייצור בעלות נמוכה לנגישים עבור רבים ומקדמים פעילות יצרנית משותפת, יכולים להקל על המעבר לעולם של עקה סביבתית מופחתת ושל שלומות אנושית מוגברת. החזון שצריך להדריך אותנו הוא חזון חיובי של חוסן נפשי ושל סיפוק, ולא חזון של עבודה קודרת ושל הקרבה.

מבוא

עד היום העריכה החברה את השיפור בשלומות האנושית באמצעות מדדים חלשים כמו הכנסה, תעסוקה ותוצר מקומי גולמי (תמ"ג). אולם מדע "האושר" המתפתח מספק כלים חדשים שיכולים לשנות מן היסוד את מדידת הקידמה החברתית. התובנות העולות מתחום המחקר הצעיר הזה כבר משפיעות על מדע הכלכלה, הפסיכולוגיה, הרפואה והתכנון העירוני, כמו גם על שיטות המדידה של סוכנויות הסטטיסטיקה הלאומיות המנחות את קובעי המדיניות. שיטות המדידה

החדשות, אם נאמץ אותן, יהיו בעלות השלכות מרחיקות לכת על שינויים חברתיים מהפכניים. ברמה הבסיסית, ההבנה מדוע פרטים בקהילות ובארצות מסוימות מסופקים יותר מחייהם יכולה להניח את היסודות למדיניות משופרת. במבט רחב יותר, חקר האושר מספק לנו מידע על שינוי ערכים, התרחקות מאינדיווידואליזם ומצרכנות, ומראה כי החיים שלנו טובים יותר כאשר אנחנו מעדיפים אידיאלים אריסטוטליים יותר ומשיגים אותם, כולל תחושה של ייעוד אישי וקולקטיבי וקשר עם אנשים אחרים.

התובנות החדשות הללו תומכות במאמצים לקדם את "המעבר הגדול" בשתי דרכים מרכזיות. ראשית, אין סיבה לשאוף ישירות לצמיחה כלכלית, ששימשה בתור מדד עקיף לעלייה ברמת השלומות ולאמצעי למניעת חוליים חברתיים, כי היא בעלת השפעה עקיפה ומגבלת על השלומות בטווח הארוך. שנית, המקורות של שיפורים מתמשכים ברמת השלומות – כמו אמון, מטרה משותפת וחמלה – הם לרוב לא-חומרניים, ולכן לא מכבידים על כדור הארץ.

ניתוק הקשר בין שיפור ברמת השלומות לבין צמיחה כלכלית יוצר הזדמנות לכריתת ברית בין תומכי הצדק הכלכלי לבין תומכי ההגנה על הסביבה, שלעיתים נדמה כי מטרותיהם נמצאות במתח ביניהן. איננו צריכים לקבל את המסר לפיו ירידה כואבת באיכות חיינו היא הכרחית כדי להשיג מצב של קיימות. למעשה, מסר אופטימי לפיו הן החברה והן הסביבה ייצאו נשכרות מחתירה לקיימות, הוא לא רק משכנע, אלא גם חיוני כדי להשיג שינוי מדיניות בקנה המידה הגדול שהכרחי לבנייתה של ציוויליזציה משגשגת ובת-קיימה.

מה אנו יודעים על אושר?

ישנן סיבות טובות לגלות ספקנות כלפי מדע האושר. האם ניתן למדוד אושר בצורה מהימנה, או להשוות במדויק את אושרו של אדם אחד לזה של חברו, או להשוות בין רמות האושר בארצות שונות?¹

למעשה, מלכתחילה ניתן להטיל ספק בניסיון לעצב מדיניות לשיפור האושר האנושי. אולם כדאי לציין שכלכלנים המתמקדים בדרך כלל בהתנהגויות ולא בדעות וסוכנויות הסטטיסטיקה של מדינות, העוסקות בעיקר במדדים קונקרטיים ואובייקטיביים, התחילו להתייחס למדידה של השלומות הסובייקטיבית ככלי רב ערך להערכת המצב החברתי. ואכן, מדע האושר זכה לתומכים בולטים במכוני מדיניות לא-משלתיים, בקרב אנשי אקדמיה ובמשלות ברחבי העולם.² יוזמות ממשלתיות בדרגים הגבוהים ביותר בצרפת, בבריטניה, באיחוד האמירויות ובמדינות אחרות, כמו גם מכונים מדעיים וסוכנויות מדיניות בין-לאומיות, עובדים על סטנדרטיזציה של מדדים

1. דוגמאות למחקרים אחרונים בהשוואות בין-תרבותיות ראו: John Helliwell and Christopher Barington-Leigh, "Measuring and Understanding Subjective Well-Being," *Canadian Journal of Economics* 43, no. 3 (2010): 729–753; Carrie Exton, Conal Smith, and Damien Vandendriessche, "Comparing Happiness Across the World: Does Culture Matter?" (Working paper, OECD Statistics Working Paper, Organisation for Economic Co-operation and Development, November 5, 2015).

2. רשימת זוכי פרס נובל לכלכלה התומכים בגישה חדשה זו לשלומות כוללת את ג'וזף שטיגליץ, אנגוס דיטון, דניאל כהנמן וג'ורג' אקרלוף.

ומשתמשים בהם כדי לקדם מדיניות חדשה.³ שלומות סובייקטיבית נמדדת כבר קרוב לעשור ביותר מ־150 מדינות במסגרת הסקר העולמי של מכון "גאלופ" והיא נסקרת במספר רב של סקרים ממשלתיים ברחבי העולם כולו.

כיצד מגדירים ומודדים "אושר"? התהליך מתחיל בסקר המציג לנשאלים את מה שמכונה שאלת שביעות הרצון מהחיים: "בהתחשב בכל הדברים, באיזו מידה את או אתה מרוצה מהחיים שלך בתקופה זו בסולם מאפס עד עשר?" על אף ששאלה זו שונה משאלה על המצב הרגשי הרגעי של הנבדקים (באיזו מידה הם מרגישים "מאושרים"), הנתונים שנאספים באופן זה זוכים להתייחסות בלתי־רשמית בתור "אושר". ניתוח סטטיסטי, המשתמש במערכי נתונים גדולים שנאספו מתשובותיהם של יחידים לשאלה זו, יחד עם פרטי מידע אחרים, כלכליים וחברתיים, יכול לספק תובנות לגבי סוגי האנשים, הקהילות והאומות שמרגישים שבעי רצון, פחות או יותר, מחייהם.

הניתוח הזה מסייע לכמת דברים רבים שכבר ידענו, כמו זה שבריאות, עושר וביטחון חשובים לשלומות. אולם הוא גם חושף קשרים שכלכלנים וקובעי מדיניות התעלמו מהם לעתים קרובות, כמו עד כמה חשובות תחושת החיבור לאנשים אחרים ותחושת התכלית בחיים לשלומות האנושית. התנדבות, פעילויות קבוצתיות, מערכות יחסים קרובות, מוסדות אמינים, עבודה משמעותית ותחושת זהות משותפת – כל אלה הם בעלי חשיבות עצומה.

אמון הוא גורם חשוב במיוחד: רמת האמון בהקשרים חברתיים שונים – בתוך המשפחה, בין שכנים, בקרב עמיתים, בין עובדים למנהלים, בין אזרח למוסדות השלטון ובעולם העסקי – משתנה בין חברות שונות. רמת אמון גבוהה יותר בכל אחד מן ההקשרים הללו תורמת לשביעות רצון גבוהה יותר מהחיים.

החשוב מכול, הנתונים על אושר זועקים אמת בסיסית: **בני אדם הם יצורים חברתיים**. אבטלה היא מצב גרוע יותר מסתם איבוד הכנסה, בגלל ההשפעה של אובדן העבודה על הזהות העצמית, על תחושת התכלית בחיים ועל מערכות היחסים שלנו. אנחנו מחוויים להנות משיתוף פעולה ומעשיית טוב, אך גם להשוות את מצבנו החומרי למה שאנו רואים סביבנו ולמה שאנו זוכרים מן העבר.

צריכה ועושר גורמים לנו להרגיש טוב רק באופן חלקי, במידה שבה אנחנו מדרגים את עצמנו מעל אחרים – מה שהופך את הגידול הנרחב בצריכה למשחק סכום־אפס שבו רווח יחסי של אחדים נחוזה בתור הפסד בשביל אחרים.

3. ראו דוגמאות לדוחות שהוזמנו על ידי ממשלות של מדינות שונות בתוך: Joseph Stiglitz, Amartya Sen, and Jean-Paul Fitoussi, Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress (Paris: National Institute of Statistics and Economic Studies, 2009), https://library.bsl.org.au/jspui/bitstream/1/1267/1/Measurement_of_economic_performance_and_social_progress.pdf UK Office for National Statistics, Measuring What Matters: National Statistician's Reflections on the National Debate on Measuring National Well-Being (Newport, South Wales: Office for National Statistics, 2011), <https://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/user-guidance/well-being/publications/measuring-what-matters-national-statistician-s-reflections-on-the-national-debate-on-measuring-national-well-being.pdf> on-measuring-national-well-being.pdf. כמו כן, רשת לפתרונות של פיתוח ברקיימא (SDSN), פרויקט של האו"ם, מפרסם מאז 2012 דוחות שנתיים על האושר בעולם: ראו למשל, John Helliwell, Richard Layard, and Jeffrey Sachs, eds., World Happiness Report (New York: SDSN, 2012), <http://worldhappiness.report/ed/2012>. נוסף על כך, ראו גם את המדריך של ה־OECD משנת 2013: OECD Guidelines on Measuring Subjective Well-Being (Paris: OECD Publishing, 2013).

עם זאת, ההבדלים בזהות החברתית ברמת הקהילה (כלומר, המידה שבה אנשים מרגישים תחושת שייכות לקהילה המקומית שלהם) מסבירים חלק גדול יותר מן השוני בתשובות לשאלה על שביעות הרצון מהחיים מאשר הבדלים בהכנסה.⁴ במילים אחרות, בממוצע חשוב יותר לחיות בקהילה מכילה בעלת לכידות חברתית מאשר להיות עשיר. בהינתן השוני הגדול בהכנסה והדגש החברתי על רדיפה אחר העושר בתור אמצעי לחיים טובים יותר, זהו נתון ראוי לציון.

כלכלנים נוהגים לכמת את ההשפעה של נסיבות החיים על שלומות באמצעות ההשוואה בינה לבין השפעת השינויים (או ההבדלים) ברמת ההכנסה.

למשל, ההבדל הממוצע במדד שביעות הרצון מהחיים בין אנשים המרגישים שהם "לא יכולים לסמוך על עמיתיהם כלל" לבין אלה המרגישים שהם "יכולים לסמוך עליהם במידה רבה" הוא בדיוק כמו ההבדל הממוצע במדד שביעות הרצון מהחיים בין שני אנשים שההבדל היחיד ביניהם הוא שהכנסתו של האחד גדולה יותר מפי ארבע מהכנסת חברו.⁵ אם את (או אתה) צריכה לבחור בין שתי משרות ואת יודעת שבמשרה אחת יש סביבת עבודה בעלת רמות אמון נמוכה אך השכר בה גבוה הרבה יותר, איזו משרה תיקחי? בהתבסס על העדויות הללו, תהיה לך בחירה קשה מאוד, אולם החברה מסיטה את תשומת ליבנו להיבט הכספי וגורמת לנו להתעלם ממה שבסופו של דבר הוא הכי חשוב לאיכות החיים שלנו.

בהתאם לכך, מנהלים מתמקדים לעתים קרובות בהעלאת שכר ובבונוסים ולא בהשקעה בשיפורים קטנים באמון ובמורל.

התובנות הללו מדגישות את השפעתם העצומה של גורמים חברתיים על השלומות האנושית. למעשה, השינויים הנדרשים בהכנסה שתואמים חלק מן ההשפעות הללו הם בסדרי גודל של התמ"ג הכולל של מדינות רבות, או יותר מכך.

יש לציין כי הממצאים הללו ביחס לשלומות נכונים גם לארצות מתפתחות ודלות יותר וגם לארצות השפעה העשירות.⁶

החברות המאושרות יותר של ימינו, וגם ניסויי מדיניות שנערכו לאחרונה, מלמדות אותנו שבחברה המותאמת טוב יותר לצורכי השלומות הסובייקטיבית נגלה ככל הנראה יותר פנאי ויותר זמן חברתי על חשבון עבודה פורמלית, חינוך הוליסטי יותר ויותר מיזמים ותגמולים קולקטיביים.

4. John Helliwell and Christopher Barrington-Leigh, "How Much is Social Capital Worth?" in *The Social Cure: Identity, Health, and Well-Being*, eds. Jolanda Jetten, Catherine Haslam, and S. Alexander Haslam (Milton Park, UK: Psychology Press, 2011), 55–71, Table 1.

5. שם. למרות שקשר זה אינו בהכרח סיבתי, הוא מתקיים גם כאשר שומרים על קביעותם של משתנים כמו צורות אחרות של אמון, קשרים חברתיים אחרים, תחושת שייכות סובייקטיבית ומשתנים רבים אחרים.

6. ראו למשל: John Helliwell, Christopher Barrington-Leigh, Andy Harris, and Haifang Huang, "International Evidence on the Social Context of Well-Being," in *International Differences in Well-Being*, eds. Ed Diener, John Helliwell, and Daniel Kahneman (New York: Oxford University Press, 2010), 213–229; Christopher Barrington-Leigh, "Inequality and Subjective Well-Being" (Working paper, UBC Economics, University of British Columbia, 2010); Geeta Gandhi Kingdon and John Knight, "Community, Comparisons and Subjective Well-Being in a Divided Society," *Journal of Economic Behaviour and Organization* 64, no. 1 (2007): 69–90.

מדיניות שתשפר את רמת האמון שלנו, תטפח את הזהות החברתית ואת יחסי הגומלין התומכים במרקם החברתי, עשויה להשתלם אפילו במחיר של אובדן חלק מהצמיחה הכלכלית.

אושר, עושר והכנסה יחסית

על אף שרוב האנשים מכירים בכך ש"כסף לא יכול לקנות אושר", היחס בין כסף לאושר הוא מורכב. עושר הוא אולי לא הכול, אבל עד כמה הוא חשוב? כלכלנים מתמודדים עם שאלה זו דרך קבע על ידי חישוב ההשלכות של כל מדיניות שהם שוקלים על "רווחה" (welfare), מושג כלכלני לשלומות, תוך הנחה שמצבם של בני אדם יחידים הופך לטוב יותר, כלומר הם מאושרים יותר כאשר יש להם הזדמנות לצרוך יותר. אולם, היכולת לצרוך יותר מרמזת על האפשרות לזכות ביותר פנאי, ונראה הגיוני שאם בכוחה של מישהי להשתכר יותר, היא עשויה לעבוד פחות. אישה כזאת (או איש כזה) יכולה להרשות לעצמה "להשקיע" במנוחה, במערכות יחסים או בהתפתחות עצמית, ולא לבחור להמשיך לעבוד כדי לקנות יותר מכוניות, בית גדול יותר, או יותר דברים. לכן, כלכלנים מניחים שפריון העבודה, ולא הכנסה כשלעצמה, הוא המטרה הנכונה שיש לשאוף אליה כדי לשפר את השלומות.

עם זאת, אם נוכל למדוד אושר באופן ישיר, לא נצטרך יותר להסתמך על הנחות כאלה. מדידת השלומות הסובייקטיבית חדרה למדע הכלכלה, בין היתר, דרך עבודתו של ריצ'רד איסטרלין (Easterlin), שבשנות השבעים המוקדמות גילה תופעה שנראתה פרדוקסלית. הוא מצא כי בעוד רמת האושר נמצאת במתאם חזק עם גובה ההכנסה בתוך כל ארץ ורמת האושר משתנה מאוד מארץ לארץ, ארצות לא הופכות להיות בהכרח מאושרות יותר כאשר עושרן עולה.⁷ שתי סיבות, המגובות בנתונים אמפיריים, עוזרות להסביר את התופעה שלכאורה מנוגדת לאינטואיציה שלנו.

ראשית, שביעות הרצון שבני אדם חווים ממצבם החומרי תלויה בחלקה בהרגלים הקודמים שלהם. שנית, וזה הדבר החשוב יותר, שביעות הרצון תלויה בחלקה במה שאנשים רואים סביבם, כלומר בנורמות ובסטנדרטים. מושגים כמו "מרוץ הנהנתנות" חלים על ההסבר הראשון; ואחרים כמו "לעמוד בקצב" ו"צרכנות ראוותנית" חלים על ההסבר השני.⁸

7. לפני שמתעמקים בתעלומה זו, חשוב לא להפריז במשמעותו של הפרדוקס. הנתונים מראים כי ברגע מסוים בזמן נוטים תושבי הארצות העשירות יותר דווקא כן לדווח על רמות גבוהות יותר של שביעות רצון מהחיים.

8. עם זאת, חוסר הוודאות נותר בעינו. ראו: Andrew Clark, Paul Frijters, and Michael Shields, "Relative Income, Happiness, and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles," *Journal of Economic Literature* 46, no. 1 (2008): 95–144; Richard Easterlin, Laura Angelescu McVey, Malgorzata Switek, Onnicha Sawangfa, and Jacqueline Smith Zweig, "The Happiness–Income Paradox Revisited," *Proceedings of the National Academy of Sciences* 107, no. 52 (December 2010): 22463–22468; Betsy Stevenson and Justin Wolfers, "Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox" (working paper, National Bureau of Economic Research, 2008); Christopher Barrington-Leigh, "Consumption Externalities," in *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*, ed. Alex Michalos (New York: Springer, 2014), 1248–1252.

בהכנסה, בעושר או בצריכה החומרית עשויה להיראות בעיני כל אחד ואחת בתור דבר-מה שיהפוך את החיים לטובים יותר, אך אם כולם יעשו זאת, אף אחד לא ישפר את חייו בטווח הארוך. אם אדם יגדיל את פריון העבודה שלו ויהיה מסוגל לצרוך יותר, הוא כנראה יהיה מאושר יותר, אבל אינספור אנשים סביבו יהיו בסופו של דבר טיפה פחות מאושרים. כאשר הפריון והצריכה של כולם יזנקו, אף אחד לא יהיו מאושר וייתכן שיהיה אפילו קשה יותר לרצות את "האני" העתידי של אדם באמצעות אותם הדברים שסיפקו אותו בעבר. כולם רצים מהר יותר רק כדי להישאר באותו המקום.

האנלוגיה של טיפוס בסולם מאירה את הדינמיקה הבסיסית הפועלת כאן: רק אדם אחד יכול לעמוד בראש הסולם, אחד נוסף במקום השני, וכך הלאה. אין זה משנה כמה גבוה תעלה הקבוצה כולה בסולם, אותו מספר של בני אדם ימצא בעשרים אחוזים התחתונים. תחרויות דירוג הן משחק סכום-אפס. אנחנו מאוד רגישים לדירוגים חברתיים כאלה, ומונעים על ידם, מכיוון שהתפתחנו בקהילות היררכיות קטנות. עם זאת, לא הכול הוא משחק סכום-אפס. כאשר שביעות הרצון מהחיים נובעת ממעורבות חברתית, מתחושת שייכות, מאמון, או מבריאות טובה היא לא מפגינה התייחסות השוואתית כזו (לפחות לא בצורה כה חזקה). אם נשפר את היחסים הבינאישיים שלנו עם עמיתים לעבודה, נעמיק את תחושת האמון עם שכנינו, או נשתתף בקביעות בפעילות ספורט קבוצתית, אנחנו נשפר את חייו בטווח הקצר ובטווח הארוך, וגם לא נזיק לאף אחד אחר בעקבות כך. הון חברתי מהסוגים הללו פועל לטובת כולם.

אִישׁוּוּיּוּן וּשְׁלוּמוֹת

סוגיית האישוויון מרחפת כל הזמן מעל דיונים בתמורות חברתיות ולאחרונה יותר ויותר גם מעל דיונים בקיימות. עם זאת, המושג "אישוויון" הוא מושג מעורפל, בהינתן דרכים רבות שבהן אפשר לחשב אותו והעובדה שמעטים קוראים לחלופה של שוויון מושלם. יתרה מזו, צמצום הדיון בתמורות חברתיות להשוואות בין רמות הכנסה לא מתייחס בצורה הולמת לכלל החוויה האנושית שבה אנו מבקשים לדון. השאיפה לשלומות ולא להכנסה, שמה את בני האדם במרכז ומספקת לנו אפשרות להגיב בדרך הוליסטית לאִישׁוּוּיּוּן.

בסופו של דבר, הדרך היסודית ביותר לתמוך בזהות חברתית חיובית, ולפיכך גם להעלות את רמת השלומות, היא להבטיח את כבודם של בני האדם. ההשוואה בין החברות הצפון-אירופיות לבין החברה בארצות הברית מראה כי חברה יכולה לספק או לשלול תחושת כבוד לעני, לפועל, לאסיר ולאומלל אפילו במצב של פערי עושר. נתונים מצביעים על כך שהן העשירים והן העניים מאושרים יותר בחברות שמעריכות את כולם קודם

כול בתור בני אדם ועומדות על יחס מכבד לכל אחד ואחת.⁹ חברה עתידית מאושרת יותר יכולה לחיות בשלום עם הבדלים צנועים בהכנסה שנובעים מפעילות במסגרת מנגנוני שוק, בהינתן מצב שבו מקצועות מסוימים הם בעלי פריון כלכלי גבוה יותר ושחלק מהאנשים עשויים לבחור להקדיש חלק גדול יותר מחייהם לענפי הכלכלה הפועלים בהתאם לכללי השוק.

עם זאת, חברה כזאת תדגיש הרבה יותר את המאמץ להבטיח חיים בכבוד לכל אחד ואחת ולטפח חמלה אוניברסלית בתור מיומנות חברתית בסיסית. כולם יהיו מרוצים יותר מכיוון שאפילו המיוחסים והעשירים סובלים כאשר הם שופטים כל הזמן אחרים, ומסווגים אנשי בתור שונים או יריבים, או חוששים לביטחונם האישי בנוכחות אנשים אחרים.

התמקדות בהערכה ובכבוד מעניקה לנו קריטריון קרוב יותר הן לקיימות החברתית והן לשלומות. הערכים הללו יכולים להתגשם במסגרת מערכות איתנות של ביטוח חברתי שמסייעות לבנות תחושה של מטרה משותפת ושל הכרה בפגיעות המשותפת של כולנו.¹⁰ כמובן שרשתות של בטחון חברתי כוללות חלוקה מחדש של הכנסות, לכן אין זה צירוף מקרים שהחברות המאושרות ביותר (לרוב בארצות הנורדיות) הן גם בין החברות בעלות הרמות הנמוכות ביותר של אי-שוויון בהכנסות (לאחר מיסים).

אולם, חלוקה מחדש היא רק חלק מהפתרון: גם התנגדות פעילה לסטיגמות המנציחות את עצמן היא הכרחית לכינון של תחושות כבוד, הכלה וחמלה אוניברסליות יותר.

להשקיע בעתיד

כפי שהראו שנים של מחקר בפסיכולוגיה התפתחותית, בכלכלת עבודה ובתחומים אחרים, תנאי החיים והחוויות בשלבי החיים המוקדמים משפיעים עמוקות ולאורך זמן על תוצאות המתבטאות מאוחר יותר בחיים, כולל בריאות ופריון העבודה, כמו גם כל ההשלכות החברתיות, שכידוע לנו היום יש להן תפקיד מרכזי בחיים מאושרים. כדי לטפח זהות חברתית חיובית ולהוריד את רמות האי-שוויון, עלינו להשקיע במשותף יותר בילדים. התמורה לשלומות מתמיכה חזקה בילדים וברשתות בטחון עבורם צפויה להיות עצומה.

חמלה, חוסן נפשי, "קשיבות", מנהיגות ומיומנויות בבניית מערכות יחסים – כל הכישורים הללו דורשים אימון וחל בהם שיפור בעקבות תרגול פורמלי, בדיוק כמו במקרים של פעילות גופנית,

9. בהשוואה בין מדינות, רמת האי-שוויון כשלעצמה אינה נמצאת במתאם לשלומות הממוצעת בהינתן אותן רמה של הכנסה. עם זאת, ישנו מתאם שלילי חזק בין השלומות הממוצעת לבין המידה שבה מעמד הכלכלי-חברתי של הפרט קובע את השלומות הסובייקטיבית שלו. ניתן להסביר את היחס הזה באופן חלקי על ידי הדירוג של תושבי כל ארץ בסולם של "פוסט-מטריאליזם"; כלומר, ארצות שבהן מעמד כלכלי היה גורם חשוב יותר בקביעת האושר היו כאלה שהחזיקו בערכים מטריאליסטיים, והם היו גם בסך הכול פחות מאושרות, בהשוואה לארצות עם אותן רמות הכנסה. ראו: Barrington-Leigh, "Inequality and Subjective Well-Being".

10. למשל, בעיות נפשיות גורמות היום אובדן עצום לשלומות, כאשר 10 אחוזים מאוכלוסיית העולם סובלים בכל רגע נתון הפרעות נפשיות. הרווח במונחי הכנסה מטיפול גלוי יותר ומקיף יותר באנשים אלה יהיה עצום. לדיון בנושא זה בהקשר של שלומות סובייקטיבית ראו: Richard Layard, Dan Chisholm, Vikram Patel, and Shekhar Saxena, "Mental Illness and Unhappiness," in World Happiness Report 2013, eds. John Helliwell, Richard Layard, and Jeffrey Sachs (New York: SSDN, 2013), 38–53.

קריאה, כתיבה וחשבון. כישורים תומכי המרקם החברתי נחקרו כה רבות שהוראתם וקידומם אינם תרגול אידיאולוגי ולא פעולה מיסטית. התמקדות בהכנת הצעירים לחיים מספקים (עם מיומנויות כגון חוסן נפשי, חמלה ומנהיגות), במקום הכנתם לשוק העבודה בלבד, היא בעלת השלכות עמוקות על שלומות ועל חינוך. כאשר ה-OECD ערך ניסוי שבמהלכו הודגשו מיומנויות חברתיות-רגשיות לא-אקדמיות בהוראה בבית-ספר, דיווחו התלמידים על עלייה משמעותית בהערכת החיים הממוצעת שלהם, והיא נשארה ברמה גבוהה זו גם כעבור שנה. ציוני המבחנים עלו יותר מפי שתיים בהשוואה לתוכניות ההתערבות האקדמיות הטובות ביותר שקיימות.

תוכניות לטיפול מיומנויות לא-אקדמיות כאלה נבחנות ומיושמות כעת בארצות רבות בדרום אסיה, באמריקה הלטינית ובקנדה; שיעורי הנוכחות, שיעורי השלמת הלימודים ובריאותם הפיזית של התלמידים נמצאו במגמת שיפור בעקבות כך. בחלק מן הארצות, כמו בדנמרק, שמדווחת על הרמות הגבוהות ביותר בעולם של שביעות רצון מהחיים בקרב מבוגרים, כישורים כאלה הם כבר חלק ממעשה ההוראה הסטנדרטי. ציונים טובים יותר וסיכויי קריירה מביאים למצב שבו כולם מרוויחים, אבל ההצדקה היסודית לעיסוק במיומנויות חיים אלה צריכה להיות השלומות הסובייקטיבית של התלמידים לכל ימי חייהם.

ככלל, אם רוצים לדעת כיצד יראה העתיד שלנו, הסתכלו על ההשקעות שמתבצעות היום. כדי להבין ולהשפיע על הרקמה החברתית של העתיד, יש להתחיל בהשקעה מכוונת בצעירים. שינוי הנורמות והציפיות של מוסדות הוא פרויקט ארוך טווח. מעבר מחברה בעלת רמות אמן נמוכות למודל הסקנדינבי לא יכול להתרחש בן לילה, אלא הוא דורש מאמץ מתמשך ומקיף במשך שנות דור או יותר מכך.

אושר וקיימות

אם אכפת לנו מהשלומות של הדורות הבאים, עלינו להבטיח להם כוכב לכת שניתן לחיות בו. אולם השלומות של הדורות הבאים לא תמיד נכנסת לשיקולי קבלת ההחלטות היום-יומיות בנוגע לשלומות שלנו עצמנו.

המאמצים שלנו לבנות חברה מאושרת יותר היום לא יבטיחו לבדם עולם בריקיימה מחר. כאשר בני אדם עונים על שאלת שביעות הרצון מהחיים, הם מגלים יכולת מוגבלת לחזות את העתיד ולהעמיק ראות, אף כי בעיקרון שאלה זו מקיפה את כל מה שיודעים הנשאלים על חייהם – בהווה, בעבר ובעתיד.

מצד שני, השאיפה לשלומות אנושית ולקיימות אקולוגית עשויות להשלים זו את זו מפני שהתמקדות רבה יותר בשלומות מובילה באופן טבעי לחשיבה ולהתנהגות שתומכות במרקם החברתי, והן בתורן מקלות על היכולת להתמודד עם אתגרים משותפים.

הדינמיקה הזאת מרככת בעיות סביבתיות ומקלה על הימנעות מהן. הארצות בעלות הרמות הגבוהות ביותר של אמון חברתי נוטות גם להיות אלה שיש להן את ההגנות הסביבתיות החזקות ביותר.

הדבר נכון אפילו ביחס להגנה על משאבים מעבר לגבולותיהן של אותן מדינות, מפני שאלה שנותנים אמון בשכניהם יגלו גם נטייה להיות בעלי אמפתיה רבה יותר כלפי זרים. כדי להבטיח עולם בריקימה, יש להטיל מגבלות רבות על הפעילות האנושית ובכך להגביל את ההשפעות החומריות על המערכות הטבעיות.

אילוצים כאלה עשויים להפוך אותנו לפחות אמידים ממה שיכולנו להיות בלעדיהם, להגביל את הבחירות הצרכניות שלנו ואולי, בתרחיש הסביר פחות, אפילו להכריח אותנו לעבוד קשה יותר. עם זאת, כפי שמראים הנתונים על שביעות הרצון מהחיים, ירידה בהכנסה האפשרית לא תגרום בהכרח לירידה בתחושת השלמות (בייחוד לא בדרגי ההכנסה הגבוהים), ואפשרויות בחירה מופחתות בתחומים מסוימים עשויים לא להשפיע כמעט על האושר. עבודה לא כרוכה רק בסבל שאנו מקבלים על עצמו בתמורה לשכר: היא גם מגלמת בתוכה את האפשרות למצוא משמעות ולקיים יחסים בין-אישיים.

יתרה מכך, רבות מן ההזדמנויות לשיפור השלמות שדנו בהן עד כה לא מחייבות עלייה בנזק הסביבתי או אפילו בייצור החומרי. השאיפות לקיימות ולשלמות יכולות לדור בכפיפה אחת. לפיכך, אנחנו יכולים להשתחרר מן המיקוד החברתי בגודל הכלכלה לא רק במובן אחד, אלא בשני מובנים: אנחנו לא צריכים לשאוף להתרחבות הכלכלה, וגם לא, בתקווה להגביל את ההרס הסביבתי, להצטמקותה. הרעיון של "ביטול הצמיחה" (degrowing) בכלכלה הפך למלכודת רטורית, שכמו הדגש של כלכלני הזרם המרכזי על צמיחה, מנציח את ההתמקדות בתמ"ג. במקום לראות את הגידול בתמ"ג בתור אם כל חטאת או בתור תרופת פלא, אנחנו צריכים להציב בתור מטרה ישירה ככל הניתן את השיפור בשלמות ואת בניית המגבלות שיעזרו לנו להגיע למצב של קיימות ולשמור עליו.

האמת הגורלית היא שאנחנו יכולים לשפר את חיינו, כפרטים וכקבוצות, ובוֹבזמן לצמצם את השפעתנו על המערכות הטבעיות התומכות בקיומנו. כדי להשיג מטרה כפולה זו, עלינו למדוד ישירות ככל האפשר את מה שבאמת חשוב לנו ולאחרים על פני כדור הארץ, ואז להניח לתוצאות להנחות את פעולותינו.

כלכלות העתיד ותמורה תרבותית

שינויים טכנולוגיים ממלאים תפקיד מרכזי בתמורות חברתיות ארוכות טווח, והשינויים שעוברים עלינו בתקופה זו הם החשובים ביותר אייפֶעם. התפתחויות חדשות מאפשרות יותר ויותר מצבים בהם "ההמון" הוא זה שיוצר את הערך. אנו חיים בעולם של תקשורת אלקטרונית וגם של צריכה אלקטרונית של טובין שניתן לשכפלם ללא עלות. תוכנות קוד פתוח, שנוצרו על ידי קהילה גלובלית ומופצות בחופשיות, מפעילות את רוב הטלפונים החכמים בעולם (אנדרואיד) וכמעט את כל השרתים (GNU/לינוקס) המאחסנים את רשת האינטרנט ואת כל האמצונים, הגוגלים והפייסבוקים בעולם.

כיום קיימת אפילו חומרה בקוד פתוח, למשל, בדמות שרטוטים להדפסות בתלת־ממד וייצור מבוזר אחר, שמבטיח שכפול כמעט ללא עלות של חלק מהטובין החומריים. הידע היצרני של

האנושות מוחזק יותר ויותר בכלים פתוחים אלה ובמאגרים שיתופיים כמו ויקיפדיה, Stack Exchange ותוכניות לימודים פתוחות בחינם. במקביל, שירותי עמית-לעמית (peer-to-peer, בקיצור P2P) והכלכלה השיתופית מאפשרים ניצול טוב יותר של ההון הקיים. דמיינו עולם שבו התפתחויות כאלה יהפכו לחשובות יותר ויותר או אפילו לדומיננטיות, כלומר שהצבר ההון יתבצע בעיקר בצורה של מידע קל לשיתוף, כלים דיגיטליים, תוכניות ושרטוטים, ולא בצורת הון פיזי פרטי. בעולם כזה יהפוך תהליך היצירה, ולא הייצור, לגורם המרכזי בסיפוק הצרכים והרצונות של כל אחת ואחד. בעולם חדש זה, שווקים עדיין ימלאו תפקיד באספקה של מוצרי הצריכה ושל רוב השירותים המיועדים לבני אדם, כמו גם בהקצאה של חומרי גלם ושל נדל"ן. אך יצירת הטובין הציבוריים תהפוך לפעילות המוערכת ביותר, אם היא עדיין לא כזאת. אם צרכים חומריים רבים יסופקו בעלות נמוכה באמצעות שירותים רובוטיים ושכפול, מטרת החברה עשויה להיות עיסוק הולך וגובר במציאת מקצועות ועיסוקים מספקים לבני האדם. בחברה זו, "חברה של עלות שולית אפסית", שבה רוב הייצור והשכפול יהפוך באופן בלתי נמנע לאוטומטי וכמעט חינם, הפעילות האנושית תוסט לכיוון של מאמצים יצירתיים קולקטיביים ושל שירותים ממוקדי אנשים.¹¹ חברה כזאת, אם תקום, תקדם את המטרות המשותפות להשגת שלומות וקיימות בשתי דרכים. ראשית, ללא שליטה של בעלי הקניין על ייצור הסחורות לא יהיה לחברות תמריץ ליצור ביקוש לדברים.

בצורה הנוכחית של הקפיטליזם יכולים פרסום ויצירת ביקושים לתקוע טריז בין התנהגותנו לבין השלומות שלנו – כלומר, הם יכולים להוביל אותנו לבחירות אישיות שיוצרות רווחים עבור אחרים, אך לא תואמות בפועל את האינטרס העצמי שלנו.¹² פעולות כאלה ילכו וייעלמו ככל שהצרכנים יהיו אחראיים יותר גם על הייצור. שנית, במצב של ריכוזיות כלכלית מופחתת תתמקד הקדמה יותר במאמצים שיתופיים ובתומכי מרקם חברתי לקידום חדשנות ויצירתיות. למרבה המזל, התנהגויות יצירתיות תומכות מרקם חברתי, שיתופיות ומוכוונות עבודת צוות, מחזקות מאוד את ההערכה החיובית של העבודה ושל החיים. תפנית מוצלחת נוספת תמונה בכך שהעבודות הכי פחות ניתנות לאוטומציה הן אלה שמבוססות על יחסי גומלין אישיים וחברתיים, מפני שמיומנויות כאלה לא יכולות להתבצע על ידי מכונות. נוסף על השינויים האיכותיים באופי העובדה, ההתרחבות המהירה בגישה למוצרים ולשירותים זולים (ובקרוב גם לעבודה לא-אנושית זולה) יביאו לעלייה בלתי ניתנת לחישוב בהכנסה ובעושר שלנו. הזמינות החופשית של מידע, של אמצעי תקשורת ושל כלי ייצור על פי דרישה, שאיתם אנחנו מקיימים יחסי גומלין מדי יום, הייתה בלתי נתפסת עד לפני מספר שנים. העלייה בפריון שנובעת רק מהמידע החופשי ברשת מהסוג של "כיצד לעשות" היא פשוט מטורפת. מהפכות

11. Jeremy Rifkin, *The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons*, 11 (and the Eclipse of Capitalism) (New York: St. Martin's Press, 2014).

12. George Akerlof and Robert Schiller, *Phishing for Phools: The Economics of Manipulation and Deception* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2015).

השירותים הדיגיטליים, השיתוף והאינטליגנציה המלאכותית מעמידות אותנו על סף מפץ של עושר בנכסים הקולקטיביים שלנו.

ככל שהמגמות הללו ילכו ויתפתחו, יהיה לבני האדם יותר זמן לפעילויות מחוץ לשוק, מפעולה קולקטיבית דרך קשרים חברתיים וקהילתיים פשוטים ועד לביטוי יצירתיות קולקטיביים ואינדיווידואליים.

מפץ העושר הצפוי בעקבות התקדמות לא־חומרית מדגיש את האירלוונטיות של מדד התמ"ג לפיתוח בר־קיימה מוכוון שלומות. הרווחים מצורות הצריכה שהתקדמות זו מביאה איתה אינם נכללים בדרך כלל בחישובי התמ"ג, אך הם מניבים יתרונות ניכרים לשלומות הנפשית ומניעים שינוי.

יתרה מכך, מרבית מתוספת העושר הקשורה בכך תלויה בעלייה בזרימת החומרים במערכת הכלכלית באופן שולי, ולפיכך מופרדת ההכנסה מההשפעה הסביבתית.

כאשר ניתן לשתף ולשעתק מוצרים בחופשיות, המדיניות יכולה וצריכה לקדם את אספקתם באופן ציבורי. פירוש הדבר הוא שבעתיד יהיה תפקיד גדול יותר למאמצים ולמוסדות ציבוריים וקולקטיביים. הספרות על שביעות רצון מהחיים מצביעה על כך שאנחנו מחוטים באופן שגורם לנו ליהנות מתגמולים עצמיים, מתגמולים חברתיים, מיחסי גומלין בין־אישיים ומתחושה של שייכות, בין אם ברמה המקומית או ברמה הגלובלית, כפי שטופחו על ידי שינויים טכנולוגיים ואתגרים גלובליים. סביר להניח כי צמצום הצורך בהון פרטי יוביל להתאמה טובה יותר בין מוסדותינו והאופנים שבהם אנחנו מעבירים בפועל את הזמן שלנו לבין התמיכה הבסיסית בחיים מספקים לבין האינסטינקט האנושי הטבעי שלנו ליוזמות שיתופיות לטובת החברה.

מסקנה

תשובותיהם של מיליוני בני אדם על שאלות להערכת החיים הראו כי על אף ששפע חשוב לשלומות הסובייקטיבית, חלק גדול ממנו יכול להגיע ממשאבים קולקטיביים, כלומר מיכולתה של החברה לספק טובין ציבוריים שייטיבו ברוזמנית עם כולם.

החשובים מבין כל הטובין הללו הם האפשרות להשתייך ולתרום, כמו גם קיומה של סביבה חברתית שמטפחת תחושות של ביטחון, של אמון ושל אוטונומיה. אם נתייחס לשלומות הסובייקטיבית בתור קו מנחה להתוויית מדיניות, אזי נתמקד באיכות המשרות ולא רק בהכנסה, בכבוד ובהערכה במקום בשוויון כשלעצמו, בשיפור הסביבה החברתית והרגשית של ילדינו ובחינוך לשלומות ובתפקוד חברתי גבוה במקום בכישורים ובהישגים אקדמיים בראש ובראשונה.

חברה מאושרת היא חברה שבה יש לבני אדם חופש ויכולת להצטיין בעבודתם, לקבל על עצמם אתגרים חדשים ולתרום לשלומותם של אחרים. המאפיינים הללו מגלים מתאם נמוך לכמות המשאבים החומריים הזורמים אל המערכת הכלכלית. התובנות החדשות הללו על אושר יכולות לאפשר לתומכי הצדק החברתי ולתומכי הקיימות הסביבתית לשלב כוחות למען קידום סדר יום מאוחד בהשראת הידע על אודות מה מקיים חיים מספקים, ידע שגם יצדיק סדר יום מאוחד

זה. התמקדות בשלומות תקדם ביעילות את המאמצים להפחתת הלחץ הסביבתי, מפני שבכך
אנו עוקפים את העימות בין צמיחה כלכלית לבין פיתוח בר־קיימה, ומפני שהן טבע האדם והן
התמורות הטכנולוגיות הנוכחיות נותנים עדיפות לרווחה לא־חומרית שתומכת בשלומות.
המעבר הגדול לפרדיגמה חדשה של יעדים חברתיים ושל תהליך קבלת החלטות ברות קיימה
יכול להתפתח מהתמקדות בהזדמנויות שנמצאות בפנינו ולא בהקרבה.
למרות שפע האתגרים הקיימים, העתיד גדוש באפשרויות. אם ניצור התאמה בין רגשות הציבור
ומוסדות קבלת ההחלטות לבין היעד החברתי של השגת חיים מספקים, נוכל לקבל באומץ את
המגבלות הקשות שעומדות בפנינו ולבנות את החברה הנחשקת ביותר שהתקיימה אי־פעם.

[Christopher Barrington-Leigh,](#)
["Sustainability and Well-Being: A Happy Synergy," Great Transition Initiative, April](#)

2017, תרגום: אלי למדן
עריכה לשונית: עינב מילוא